

ПОНЯТТЯ НАВЕРНЕННЯ У СВЯТОМУ ПИСЬМІ

Отець д-р Тарас Барщевський

Святе Письмо часто говорить про гріх людини і про Божу дію, за допомогою якої Він вириває людину з нього. Але говорить також і про відношення людини, яка відкривається на цю Божу дію, закликаючи її до навернення і покаяння.

Щоб говорити про цей рух повернення, Старий Завіт використовує переважно дієслово *šûb* (яке зустрічаємо у СЗ понад 1000 разів), що дослівно означає «змінити дорогу, повернутися назад». Новий Завіт, натомість, вживає два терміни, щоб ще точніше висловити це поняття «навернення». Передусім це дієслово ἐπιστρέφω (повернутися, обернутися: див. Мт 12,44; 24,18; Мр 5,30, 8,33; Лк 2,39; 8,55; Ів 21,20 й інші), яке вказує на зміну зовнішньої поведінки, але так само і способу життя (див. Мт 13,15; Лк 1,16; 22,32; Ді 3,19 й інші). Однак є ще й іменник μετανοία (покання, каяття: див. Мт 3,8; Мр 1,4; Лк 3,3; 24,47; Ді 26,20; Рм 2,4; 2 Кор 7,10; 2 Пт 3,9 й інші) і дієслово μετανοεῖν (покаятися, каятися: див. Мт 3,2; 4,17; Мр 1,15; 6,12; Лк 13,3; 15,7.10 Ді 2,38; 17,30; 26,20; Од 2,5.16.21.22; 3,3.19 й інші), яким позначено внутрішню переміну, зміну ментальності¹.

---

¹ Знаходимо ці два дієслова разом у заклику апостола Петра до народу, що зібрався у храмі після зцілення кривого (див. Ді 3,1-10): «Тож покайтеся (μετανοήσατε) і наверніться (ἐπιστρέψατε), щоб ваші гріхи були стерті» (Ді 3,19), як також у промові апостола Павла перед Агриппою (див. Ді 26,1-23), якому він пояснює, що його проповідь, звернена як до юдеїв, так і до поган, була для того, щоб вони «покаялись (μετανοεῖν) і навернулися (ἐπιστρέφειν) до Бога та й чинили діла, достойні покаяння (ἄξια τῆς μετανοίας ἔργα)» (Ді 26,20).

Треба відразу підкреслити, що біблійне «навернення» позначене трьома характерними рисами: *радикальністю, релігійністю і людськістю*.

Радикальність: навернення не є якоюсь зовнішньою чи частковою зміною, а переміною усього єства людини, що задіює найглибшу сутність людської особи.

Релігійність: не людина наворачтається чи «наворачтає саму себе», а Бог переминює її. Окрім того, людина відкриває напрям і міру навернення не завдяки конфронтації зі самим собою, але завдяки порівнянню себе до Божого задуму. Першою переміною є не переміна ставлення людини до Бога, але заклик Бога до людини: саме цей рух благодаті і єдності дає людині можливість переминитися, пропонуючи їй одночасно і зразок для такої перемини.

Людськість: навернення — це повернення додому, тобто до власної ідентичності, до власної оригінальності, наворачтаючись, людина не втрачає себе, а знаходить.

Ці три характерні риси можемо віднайти в більш або менш ясний спосіб у всіх текстах про навернення.

У Старому Завіті існують публічні форми покаяння, тобто справжні покаянні богослужіння: Ос 6,1нн і 14,2; Єр 3,21-4,2; Неєм 9; Дан 9,4-19; Вар 1,15-3,8; Йоїл 1,13; 2,15-18. Перечитуючи ці тексти, складається враження, що йдеться про свого роду вже усталені покутні обряди (див. Іс 63,7-64,12).

Пророки, зі свого боку, чувають над цими практиками примирення. Насправді ці практики можуть стати лише зовнішнім обрядом і гарною церемонією. Народу може забракнути серйозності навернення, і занадто скоро він може очікувати зміни ставлення Бога до себе: Ос 6,1-3; 6,4-6; Іс 58,5-7; Йоїл 2,13. Критика пророків співпадає із твердженням, що в народі бракує найважливішої складової навернення: треба просити не тільки прощення за вчинені гріхи, але треба і вийти зі самого гріха, треба наворачну-

тися! Ось як пророк Осія, на противагу до фальшивого навернення народу, розуміє справжнє навернення (6,6): «Бо я бажаю милости, а не жертви; і знання Бога — над всепалення».

Для Єремії навернення є не тільки зовнішнім підпорядкуванням Божим вимогам: не просто прийняттям, навіть щирим, якоїсь доктрини, або точно виконаними обрядами. Навернення — це глибока переміна усього буття. І тому віру Єремії називаємо внутрішньою і особистою. Внутрішньою — бо словам і ділам має відповідати вірність і щирість серця. Особистою — бо Бог промовляє не тільки до Ізраїля в його цілісності як народу, але бажає зустрітися особисто з кожним окремо. Особистою — бо особа так, як і спільнота, не мусять дати Богові щось від себе, а лише себе самих. Навернення, іншими словами, це постава людини, яка дозволяє Богові, щоб Він її формував і провадив туди, куди Він сам хоче.

Згідно з євангелистом Марком (див. 1,14-15), навернення виникає як відповідь на подію (передбачає, отже, віру), на оту «добру новину», проголошену Ісусом: «Царство Боже близько». Це не часткова переміна, але справжній і правдивий переворот (без того, щоб спробувати вирахувати наслідки) від егоїзму до любові, від захисту власних привілеїв до глибокої солідарності з іншими. Йдеться про перемену, яку не можна вмістити в старі структури (особисті, ментальні чи соціальні), оскільки вона їх просто роздирає і ламає (див. Мр 2,21-22). Старі структури створені, щоб служити іншому поняттю Бога і для інакшого бачення людини.

Наголос поставлений не на переміні якостей чи дій людини але на переміні її загальної орієнтації, її ставлення до Бога. Очевидно, що це все включає також внутрішню поставу і зовнішню поведінку людини; але це тільки вияв тої нової переорієнтації, а не щось, що можна виконати незалежно від неї.

Апостол Павло, для того, щоб говорити про навернення, вживає термінологію: «народитися», «воскреснути», «нове творіння» тощо. Ці всі терміни підкреслюють *подарованість* навернення (Боже, а не людське діло) і його *радикальність* (йдеться про цілковиту переміну).

Також апостол і євангелист Іван у розмові Ісуса з Никодимом (3,3нн) висловлює навернення в термінах «нового народження з висоти». У такий спосіб євангелист бажає підтвердити, з одного боку, неспроможність людини навернутися (перед наверненням людина немічна так само, як і перед власним народженням) а, з іншого, радикальну зміну, якої воно вимагає (народитися вдруге — розпочати все з початку).

Отже, навернення не може бути бажане і здійснене самою людиною: лише Боже спасіння може звільнити її від її особистої праведності і повернути до Бога — «поверни мене, і я повернуся, ти бо — Господь, Бог мій» (Єр 31,18).

Чотири розповіді про навернення

Буде корисно подивитися на деякі приклади, які показують цей досвід покаяння-навернення, — говорити прикладами зрештою належить бо біблійної стилістики.

Навернення Авраама (Бут 12,1-4²)

Авраам зустрічає живого Бога, тобто Бога, який входить у життя і розбиває його навпіл. Його вістка — це наказ і обі-

---

² «Господь сказав до Аврама: Вийди з землі твоєї, з твоєї рідні, і з дому батька твого в край, що його я тобі покажу. А я виведу з тебе великий народ і поблагословлю тебе; та й зроблю великим твоє ім'я, а ти станеш благословенням. Благословитиму тих, що тебе благословляють, і проклинатиму того, хто тебе проклинає. Тобою всі племена землі благословлятимуться. І пішов Аврам, як сказав йому Господь, пішов і Лот з ним. Було ж Аврамові років, коли він вийшов із Харану» (Бут 12, 1-4).

тниця, вона вимагає послуху і віри. Штовхає людину до радикального вибору без компромісів і без ностальгії за минулим. Він бажає переміни існування. Очевидно, що і зовнішньої переміни: «вийди» і «йди». Але, ще глибше, Бог бажає, щоб людина *покинула* свої людські певності і *йшла*, опираючись лише на Боже Слово, довіряючи тільки його обітниці.

Божа дія випереджає наше навернення і є свобідною, дарованою: людське навернення є, отже, відповіддю. Але ця відповідь не дається один раз і назавжди, власне тому, що і Божий заклик є безнастанним: життя Авраама є постійним паломництвом, постійним напруженням між вірою і невірою, між ностальгією за людськими певностями і відновлюваним довір'ям в обітницю.

Часом Бог, здається, є ворогом тої ж його таки обітниці (див. Бут 22: жертва Ісаака), і людина нерідко — перед цим Богом — падає в спокусу самостійно вирішити свої проблеми (Бут 16).

Навернення апостола Павла

У своєму наверненні святий Павло відкрив не лише божество воскреслого Ісуса і не тільки глибоку дійсність Церкви, як тіла Христового, але зокрема Христову любов: любов даровану, щедру, любов, яка випереджає всяку людську дію. Той, кого він зустрічає, — це Ісус, який бажає спасти свого переслідувача (див. Ді 26,9-18). Павло, як свідчать його листи, постійно думав про власне навернення. Наприклад, можемо прочитати його палкий самозахист на початку листа до Галатів (1,13-17), наголос там ясно поставлений на Божій любові:

«Ви чули про мою поведінку колись у юдействі, про те, як я несамовито гонив Божу Церкву та руйнував її. Я перевищував у юдействі багатьох ровесників з мого роду, будши запеклим прихильником передань моїх предків. Та коли

той, хто вибрав мене вже від утроби матері моєї і покликав своєю благодаттю, зволив об'явити в мені Сина свого, щоб я проповідував його між поганями, то я негайно, ні з ким не радившись, ані не подавшись в Єрусалим до тих, що були апостолами передо мною, пішов в Арабію, а потім знову повернувся в Дамаск».

Якою є якість цієї любові? Зустріч на дорозі в Дамаск не випадковість, а є результатом випереджаючої Божої любові (див. в. 15: «від утроби матері моєї»). Підкреслено, відтак, подарованість цієї любові: звернім увагу на те, що Павло наполягає — і то завжди, коли говорить про своє навернення — на тому, що він переслідував церкву, як також на термінології: «вибрати», «покликати», «благодать».

Пізніше, в посланні до Филип'ян (3,7-14), натякаючи знову на своє покликання, Павло скаже, що «Христос Ісус здобув» його. Ініціатива приходить від Христа і його (Павла) вчинок є, отже, подарованим. Перший ефект зустрічі — розірвати з минулим. На світ треба дивитися новими очима: найбільшою цінністю, понад усі інші, є Христос. Ця зустріч не є метою, але початком, стартом, тобто насінням, яке слід плекати і дати йому можливість розростися.

Подивімся на ще один приклад, взятий цим разом з першого послання до Тимотея (1,12-17). Як завжди, підкреслено подарованість Божої любові: покликання — це акт надзвичайного божого милосердя до переслідувача; але варто зауважити, що Павло бачить своє покликання не як винаток, привілей, а радше як просто окремий приклад — хоч і дуже яскравий — звичайної Божої поведінки.

Бог насправді так себе веде щодо всіх християн. Тому не дивує, що Павло у своїх листах застосовує до вірних ті мотиви, які були властиві його покликанню: він був покликаний благодаттю (Гал 1,15: «Та коли той, хто вибрав мене вже від утроби матері моєї і покликав своєю благодаттю»), але так само й усі інші вірні (Гал 1,6: «Дивуюся, що ви так

швидко покинули того, хто вас покликав Христовою благодаттю, і перейшли на іншу євангелію»).

У світлі цих уривків можемо ствердити, що апостол Павло відкрив у своєму покликанні фундаментальний факт християнського об'явлення: Божу подаровану любов. Павло побачив своє навернення вповні занурене у благодать. І, виходячи з цього, він розуміє своє нове життя: вже більше не пошук власної праведності, але життя, яке шукає свою певність лише у дарі, що приходить від Бога.

Навернутися означає жити у благодаті: ризикувати жити від Божого дару. І це переконання тягне за собою не лише переорієнтацію щодо Бога (залежність і сприйняття, а не намагання хвалитися власною праведністю), але також переорієнтацію стосовно спільноти: учень сприймає себе самого у спільноті як дар для спільноти і саму спільноту як дар для себе, перевищуючи якусь динаміку влади і панування.

Навернення учнів (Мр 1,16-20)

«Проходивши ж повз море Галилейське, побачив він Симона й Андрія, його брата, як вони кидали мережу в море, були бо рибалки. Ісус їм сказав: «Ідіть за мною, я зроблю вас рибалками людей». І вмиль, покинувши мережу, пішли слідом за ним. Пройшовши трохи далі, побачив Якова, сина Заведея, та Йоана, його брата, що теж були у човні й направляли сіті, тож відразу їх покликав. І ті, покинувши батька Заведея в човні з наймитами, пішли слідом за ним».

У цьому короткому уривку можна підкреслити чотири елементи, які стосуються нашої теми навернення.

Ініціатива Ісуса: у своєму запрошенні, дарованому і неочікуваному, чуємо відгомін заклику самого Бога, перед яким не можна встояти. Заклик Христа містить в собі тон поспішності: заклик сприятливих часів, часу спасіння, останніх часів. На заклик треба відповісти відразу: він є великою нагодою, яку треба використати. Заклик Христа

вимагає також відречення. І то насправді радикального відречення. Не йдеться лише про те, щоб покинути сіті або працю, але ще більше — як це буде пояснено упродовж цілого євангелія — йдеться про те, щоб зректися багатства (див. Мр 10,21), покинути дорогу панування і влади (див. Мр 10,45), демонтувати оту ідею Бога, яку ми самі вивели на захист власних привілеїв (Мр 8,34).

Але ініціатива Христа не закликає виключно до відречення від чогось, але до того щоб іти слідом. І власне це є причиною, чому щось треба покинути: свобода для нового проекту, який представляється як проект єдності. Ось, власне, центр — навернутися означає пройти шлях Учителя.

Навернення Закхея (Лк 19,1-10)

Навернення є частиною тематики, яку Лука радо розвиває (і саме тому проаналізуємо один його уривок). Він виявляє власне зацікавлення цією тематикою вже у висновку щодо покликання митаря Леві (5,32): «Я прийшов не щоб праведників кликати до покаяння, а грішних». Додаток «до покаяння» (дослівно «εις μετανοιαν», до навернення, до метаної) є властивий саме Луці.

Впродовж третього Євангелія зустрічаємо численні заклики до навернення (13,15; увесь 15 розділ; 16,30; 24,27) і три приклади: прощена грішниця (7,36-50); зустріч із Закхеєм (19,1-10) і «добрий злочинець» (23,40-43).

В уривку про Закхея Лука підсумовує усі есенціальні елементи навернення: ініціативу Бога, який, однак, діє в межах людської готовності, тобто в межах бажання самої людини; терміновість ситуації і готовність рішення; радість; відречення від матеріальних дібр, що перекладається в любов до убогих. Євангелист Лука особливо підкреслює ініціативу Бога: це не любов до Христа приносить грішниці Боже прощення, а Боже прощення дає їй поштовх любити; не роздачею маєтків убогим Закхей собі заслуго-

вує на приятельство з Христом, а зустріч з Христом підштовхує його роздати свої добра.

Зустріч з Христом, який зауважує гріх і вимагає радикального відречення від нього, не є причиною смутку, а радості. Саме Лука найбільше з-поміж євангелістів наполягав на цьому: радість через прихід Ісуса (1,47; 2,10), через чуда, що Він їх творив (10,17; 13,17; 19,37), через навернення (розд. 15; 19,6), через воскресіння (24,52). У розд. 19 Лука наполягає на радості Бога через навернення грішника: радість, яку хочеться передати іншим. Це є радість наверненого: «І зліз той швидко і прийняв його радо [дослівно: з радістю]» (Лк 19, 6).

Навернення, Боже Царство і віра

Заклик з Мр 1,15 («Царство Боже близько; покайтеся і вірте в Євангелію») пов'язує дуже чітко навернення з Царством і вірою. З навернення, у зв'язку з Ісуса, народжується віра, не як якась нова вимога, але як розвиток позитивного аспекту метаної, спрямування до Бога. Цей зв'язок є постійним у цілому НЗ: проповідується покаєння тому, що Царство Боже приходить і тому, щоб воно прийшло. Ці аспекти треба дещо поглибити.

Це власне прихід Царства, що ставить людину перед вибором. Саме з конфронтації із ним виникає розуміння, що потрібно змінити дорогу. Саме тому, що закликає до навернення народжується з «доброї новини», воно є не лише для грішників, але для всіх: також і праведні та побожні повинні навернутися; також і вони повинні тепер вирушити в нову дорогу. Це любов до Царства штовхає людину вийти із себе, з власних обставин: як чоловік, що продає все, щоб купити поле, в якому прихований скарб.

Царство — це зв'язок милосердя, проголошення любові Отця, і таким чином воно робить нас не тільки свідомими гріха, але дарує нам також довір'я і певність прощення.

Царство — це не тільки вістка; воно — факт, спасіння Бога у дії: зустріч з Царством є не лише зустріччю зі світлом, яке виявляє темряву, з любов'ю, що дарує надію, але є також зустріччю із силою, що піднімає з гріха. Отже, вже більше нема місця для розпачу: Бог запевняє нас, що історія (також кожної особи) не є ніколи безнадійно закритою. Благодаттю людині дарована можливість спасіння — обрій, отже, відкритий.

Також треба згадати, що Ісус не тільки говорив про Царство, але також висував вимогу, що воно присутнє і дієве у Ньому: це і є сенс усіх його проповідей, притч і чуд. Пізніша християнська рефлексія (включно з синоптичною редакцією) зрозуміла, як Царство продовжує бути присутнє і дієве у Христі, що живе в спільноті.

Відкритися Царству, отже, є не лише простим пристосуванням до нових форм, ба навіть не індивідуальний рух у напрямі Христа, але приставання до Нього, який живе у Церкві. Навернення, більш як відмова від минулого, позначене оцим позитивним кроком.

Жак Дюпон звернув увагу на те, що навернутися означає приєднатися до спільнотної норми життя, до Дороги, Путі (див. Ді 9,2; 13,23; 19,9; 22,4; 24,14). Слово «путь» вказує на стиль життя, що характеризує християнську спільноту, або, ще краще, це спільнота, оскільки проявляється в певному способі життя.

Віруючий повинен, отже, конфронтуватися з моральною свідомістю спільноти для того, щоб відкрити власні вади. Також саме рішення навернутися повинне відбуватися в якийсь спосіб на спільнотному рівні, бо Слово Боже, яке приходить до мене у спільноті, вимагає і хорОВОЇ відповіді.

Зв'язок між наверненням і вірою, прощенням гріхів і вірою, дуже часто знаходимо в Євангеліях, як також і в апостольській проповіді.

Коли зараз говоримо про навернення і віру, обмежуємося лише наверненням *до віри*: ми вже бачили, що наверну-

тися — означає не лише змінити проект людини, а зустріти правдивого Бога. Навернення є богословським, а не тільки антропологічним (Мр 8,27-33): перехід від Бога, «придуманого» людьми, до Бога, що прямує до хреста і об'явився нам в Ісусі Христі. Бажаємо також сказати, що кожне навернення є рухом віри: так само як, можна б сказати, що кожен гріх є по своїй суті ідолопоклонством. Просити в Бога прощення гріхів (щоб підкреслити тільки один аспект, який не вичерпує навернення) — це проголошувати наше довір'я до Божої доброти, довіритися його трансформуючій силі і визнати нашу неспроможність.

Навернення, хрест і воскресіння

Апостоли звертають увагу на хрест Христа для того, щоб усвідомити гріх і тим самим дати поштовх до навернення. У покаяльній катехизі Нового Завіту хрест набуває потрібного виміру. Передусім він веде до покаяння, бо розкриває Боже милосердя. По-друге, хрест допомагає розкрити важкість гріха: в апостольській проповіді цей випадок обмежено юдеями, але дуже скоро юдеї просто стануть типом важкості гріха (див. Євр 6,6); Павло підкреслить, що гріх наносить шкоду тому добру, за яке Христос заплатив власною кров'ю. По-третє, хрест — це зразок повернення до Бога: повернення, що проявляється в любові до Бога понад усе, в тому, щоб бути Йому вірними до самого кінця, у тому, щоб бути готовим послужити братам навіть і в найбільш радикальний спосіб. Вмираючи на хресті, Христос вповні виказує свою вірність Отцеві: слухняна вірність, яка доходить аж до мучеництва. Однак у той же час Він вмирає за нас і замість нас: це об'явлення найбільш радикальної солідарності. Вірність Богові і вірність братам зустрічаються. Це — примирення. Але хрест ніколи не можна відокремити від воскресіння: прощення гріхів — це зустріч з Божим ми-

лосердям (Христос розп'ятий) і Його могутністю (Христос воскреслий). Це власне воскресіння, що висловлює пере-могу Христа над гріхом і ставить його в позицію духа живо-творного. Це воскресіння, що дарує нам причину радісного довір'я. Силою воскресіння Боже прощення робить з гріш-ника нову людину, воскреслу, спроможну бути вірною Бо-гові і солідарну з іншими. Навернутися означає відкрити-ся Божому милосерддю, яке проявляється на хресті і його трансформуючій силі, яка виявляється у воскресінні.

Висновок

Вкінці нашої доповіді можемо спробувати підсумувати основні аспекти гріха і навернення, про які ми говорили. Незважаючи на складність теми, можна все ж побачити де-кілька центральних ідей.

Насамперед, Союз з Богом, що визначає міру і напрям навернення: відкриваємо гріх у зустрічі з Богом. Божий союз, перед яким людина відкриває свій гріх, — це власне його любов, що проявилася в Ісусі Христі.

Гріх глибоко вкорінений у серці людини, і навернення — це радикальна переорієнтація, яку може здійснити лише Бог, це нове творіння. Але перед повторним досвідом гріха виникає не розчарування, а віра, тобто вимога покластися виключно на Бога.

Насправді віруючий досвічує не лише силу зла, але та-кож і Боже спасіння: з одного боку, гріх, свобода і неможли-вість побороти його, а з іншого — Божя сила, яка ніколи не занепадає. Гріх виявлено завдяки заклику (покликанню), а не лише об'явленням Божого таїнства, тому разом з гріхом об'явлені також прощення і спроможність перемогти його.

Найглибшим коренем гріха є невіра, тобто переконан-ня, що послух Богові нас умертвлює. Насправді ж все навпа-ки: гріх — це динамізм розчарування.

Гріх одночасно окреслено в богословському і антропологічному сенсі: два рівні накладаються, бо біблійна людина розуміє себе по-богословськи. Людина знаходить свою правду в Божому задумі. Це неначе б сказати, що гріх народжується від поганого розуміння Бога і людини.

Саме на цьому останньому аспекті і бажаю дещо зупинитися. Наш аналіз біблійного поняття гріха, милосердя і навернення не лише висвітлив розуміння Бога, але також і розуміння людини. І саме на цьому останньому потрібно наголосити, якщо бажаємо зрозуміти біблійну концепцію гріха і прощення. Біблійний виклад про людину переважно непрямий, але саме тому йому вдається заторкнути саме серце і суть проблеми. Очевидно, що нелегко знайти біблійний уривок, який говорив би про людину в собі. Біблія воліє брати до уваги людину як істоту у відношенні і отже, говорить про неї (і розуміє) у її стосунках зі світом, з народом, з Богом. І навіть не розглядає людину в статичний спосіб, якщо так можна сказати, в її каркасі, але в напруженні, тобто в її покликанні.

Іншими словами, Біблія не є зацікавлена передусім питанням: «Хто така людина? З чого вона складається?». Натомість Біблія радше запитує: «До чого людина покликана? Яким є її покликання?».

Людина повинна розуміти себе як унітарну структуру. Знаємо, що Біблія посідає унітарне бачення людини. Це не означає, що вона ігнорує те, що людина складається з різних елементів. Натомість означає, що всі її компоненти входять в історію спасіння.

Коли йдеться про єдність, то не розходиться настільки про композицію людини (тіло, душа, дух), але про її покликання. І саме це підтверджує Біблія, понад усі її точні окреслення людини (які зрештою також можуть залежати від культурних складових): не існує розламу у Божому задумі і не існують дві логіки в людині. Уся людина (з чого б

вона не складалася) покликана жити логікою Союзу і висловити її.

По-друге, Біблія розуміє людину як *залежну структуру*. Людина залежить від Бога і, якщо відходить від нього, втрачає себе. Це дуже важлива річ. Людина не повинна ніколи забувати, що її велич є в Бозі, і не повинна ніколи піддаватися спокусі (якою вже була спокуса в раю), щоб побудувати себе саму і світ без Бога.

Все стане зрозуміло, якщо пригадаємо, що Бог є любов: тому залежність від Бога означає безумовно довіритися любові. Зразком такого типу людини є Ісус, який у Євангеліях (зокрема в Євангелії від Івана) представлений як «слухняний». Жодним чином Він не шукає власної реалізації, не бажає висказати своє. Лише слухаючи Отця у всьому, і для всього Він бажає бути видимістю Отця. У цьому радикальному послуху Він знаходить свободу, власну силу, радість.

Зрештою, Біблія розуміє людину як *структуру єдності*. Глибоке покликання людини — діалог. Об'явлення Ісуса запевняє нас, що не лише людина є покликана до єдності (і до якої міри!), але Єдність є найглибшою природою людини, оскільки вона є образом Бога, який в Ісусі Христі об'явив себе як єдність Осіб. Як людина віднаходить власну свободу не в автономії, а в залежності від Бога, так вона віднаходить себе не у збереженні себе, а в дарі себе іншим.